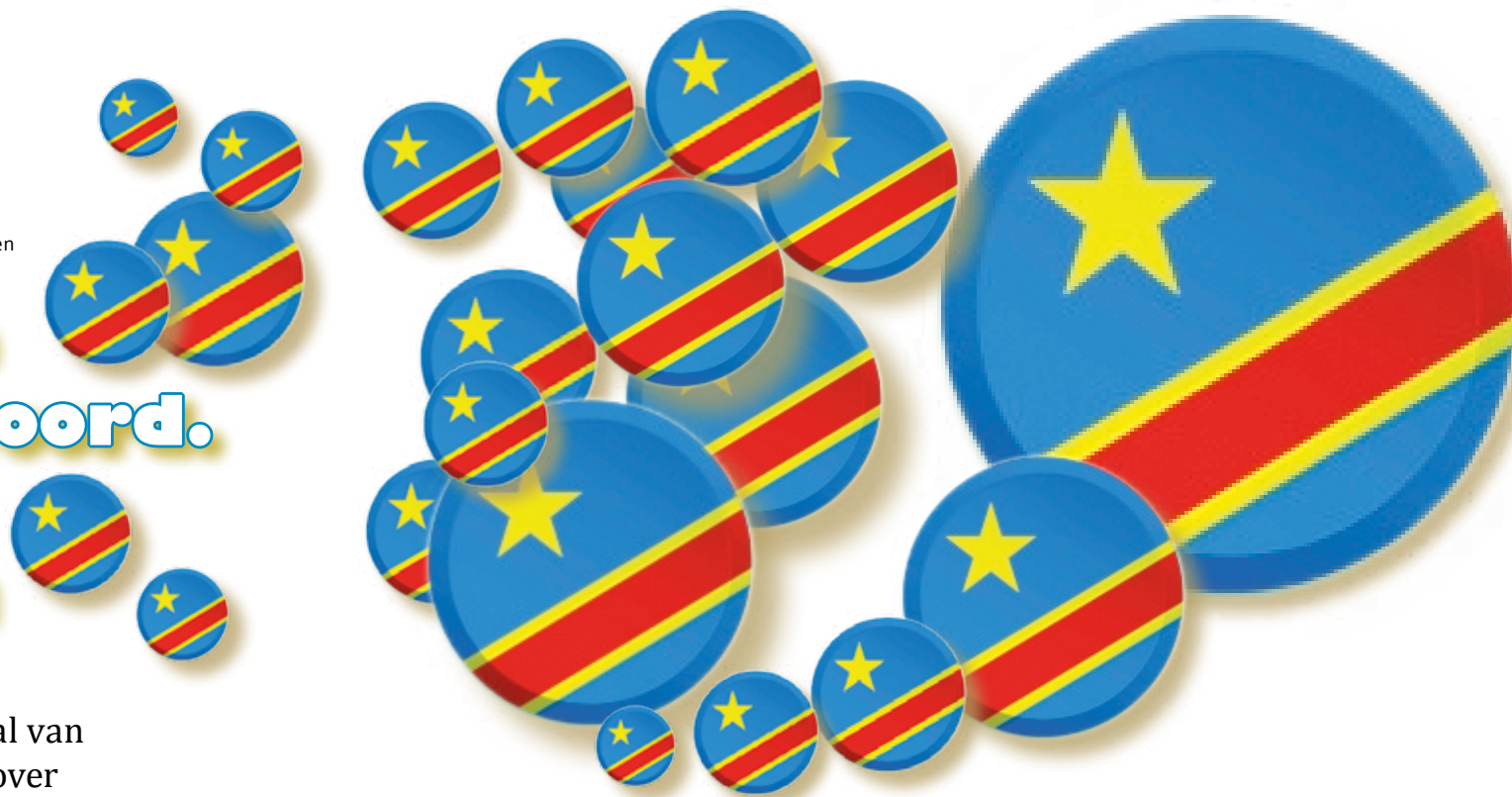

BIJDRAGE

SILKE CUYPERS,
master in de geschiedenis, KU Leuven

Belgisch-Congolese jongeren aan het woord. Omgang met het Congolese verleden

De stem van postkoloniale migranten, en vooral van jongeren, blijft veelal ongehoord in discussies over het koloniale verleden. Onderzoek hierover vertrekt vaak vanuit een top-downperspectief. In dit artikel spreken zestien Belgische jongeren van Congolese afkomst, tussen 15 en 22 jaar oud, over hun omgang met de Congolese geschiedenis binnen drie domeinen, namelijk het onderwijs, de familie en de publieke ruimte. Wat zeggen de jongeren over de manier waarop het onderwerp aan bod komt op school? Hechten ze belang aan de houding van de leerkracht? Wijkt de informatie die ze krijgen via school en familie van elkaar af? Zoeken de jongeren actief naar kennis over de Congolese geschiedenis?

Dit onderzoek vertrekt dus van onderuit, het is een verkennende casestudy over een kleine, maar significante groep. Op basis van mijn bevindingen reik ik enkele concrete tips aan voor geschiedenisdidactici en beleidsmakers.

Het postkoloniale debat leeft in België nauwelijks, zeker in vergelijking met de ex-koloniale buurlanden, Frankrijk, Nederland en Engeland.¹ Maar bovenal klinkt hier de stem van de 'autochtone' Belgen veel luider dan die van de postkoloniale migranten. In dit artikel komen daarom Belgisch-Congolese jongeren aan het woord. Zij vertellen hoe ze omgaan met de geschiedenis van hun land van herkomst, zoals die in Vlaanderen op diverse manieren wordt voorgesteld. Ik start met een korte beschouwing over hun algemene historische interesse, om die dan te vergelijken met hun interesse in de Congolese geschiedenis. Achtereenvolgens komen drie domeinen aan bod die Belgisch-Congolese jongeren in contact kunnen brengen met de geschiedenis van Congo, namelijk het (Nederlandstalige) onderwijs, de familie en de publieke ruimte.

Deze bijdrage is gebaseerd op mijn masterscriptie, waarvoor ik diepte-interviews afnam van zestien jongeren uit alle richtingen (ASO, TSO, BSO).² Ik sprak met tien jongens en zes meisjes. De ene helft van de jongeren werd geboren in België, de andere in Congo. De interviews vonden plaats in maart 2013. De focus ligt volledig bij de postkoloniale migranten afkomstig uit Congo omdat de koloniale verhouding van Rwanda en Burundi met België van minder lange duur was (1924-1962) en er ook minder personen van Rwandese en Burundese afkomst in België wonen. Ik beperkte me tot jongeren woonachtig in Vlaanderen, omdat de onderwijssituatie anders is in elke taalgemeenschap. De citaten van de jongeren vormen de rode draad van deze bijdrage. Hun uitspraken toets ik met inzichten uit de literatuur.

'Ik vind het wel interessant, als ze het mij vertellen' – Algemene historische interesse

Olga: Ik vind het wel interessant, als ze het mij vertellen. Als ik het zelf moet studeren dan laat ik het. Maar ik ben wel geïnteresseerd in geschiedenis als ze het mij vertellen. Als het aan bod komt, zal ik altijd willen luisteren, maar zelfstudie of zo, dat zou ik niet doen. Uit vrije wil? Nee, denk ik.

Gaël: Vroeger was ik wel echt een luihak, toen was dat alleen op school. Maar nu denk ik zo van: 'Ja, ik wil ook wel buiten de school meer studeren en doen.' Want je kunt nooit stoppen met studeren, dat blijft gaan. Dan denk je van: 'Ah ik zal toch wel verder studeren.'

Alhoewel enkele ondervraagde jongeren zeggen een grote interesse te hebben voor geschiedenis, is dat bij de meerderheid van hen niet of minder het geval. Jongeren in het algemeen hebben een eerder passieve houding tegenover de verwerving van historische kennis: weinig jongeren nemen de moeite om er zelf actief naar op zoek te gaan. Deze passiviteit spreekt ook uit het feit dat ze allemaal de school als voornaamste informatiebron benoemen – het enige verplichte kanaal om in contact te treden met geschiedenis. Kim Bakkers onderscheidt in haar licentiaatsverhandeling over de omgang van jongeren met het verleden enerzijds het verplichte binnenschoolse contact met geschiedenis, anderzijds het vrijblijvende, buitenschoolse contact: thuis, met vrienden en familie of in de publieke ruimte.³ Bovendien is schoolse informatie geordend en systematisch, wat ervoor zorgt dat de informatie beter gememoriëerd wordt.⁴

Op de vraag: 'Wat is je lievelingsonderwerp?', antwoordt niemand spontaan de Congolese geschiedenis. Geschiedenis van hun land van herkomst is voor hen dus niet 'top of mind'.

Wel is iedereen unaniem over het feit dat ze zeer weinig weten over Congo. Hun eigen inschatting is een vaststelling die verder van belang zal zijn.

Tachini: Ik ben erg geïnteresseerd in Congolese geschiedenis. Want ik denk, nee, ik ben ervan overtuigd dat ik er vrij weinig van weet. Ik denk dat ik meer weet van Europese geschiedenis. En ook specifieke landen van Europa, dat ik daar meer van weet. Geschiedenis van Nederland, geschiedenis van België, Spaanse geschiedenis, Germanen en zo en ook Amerikaanse geschiedenis. Ik denk dat ik daar allemaal meer van weet dan van mijn eigen land.

'Ik vind niet dat ge uw geschiedenis moet ontlopen' – De school

Welke onderwerpen worden besproken, wat is de inhoud van de lessen over Congo?

Gaetan: Op school is dat heel kort aan bod gekomen. Want ik weet er eigenlijk zelf niet veel van. De onafhankelijkheid bijvoorbeeld wel. 1960 ... Dat is het eigenlijk, voor de rest, voor de rest weet ik er helemaal niet veel van.

Gaël: Stuk over Boudewijn. Toen die naar Congo is gekomen. Allez, Leopold. Maar niet veel.

Totsj: Dan ging het meer over de koningen van ons. Dan hebt ge Leopold II die aan bod komt.

Cartoon over de Belgische kolonisatie van Kongo, ongedateerd. Ontwerp Sharp (Amsab-15G, Gent)

Olga: Het was ook niet zo in detail hé. We hebben gesproken over de datum natuurlijk wanneer ze onafhankelijk werden. We hebben gesproken over Leopold II. Over wat hij deed met de Congo-lezen. Zijn nederzettingen en zo en stuff.

Caroline: Niet echt. Wel over de koning van hier die naar Congo kwam, alleen dat.

Een eerste vaststelling is dat de jongeren zich uit de lessen enkel de periode van Leopold II en de dekolonisatie herinneren. Deze constatering stemt overeen met de literatuur over het koloniale verleden: die beperkt zich vrijwel volledig tot twee breukperiodes. Antropologe Bambi Ceuppens en historici Kaat Wils, Hein Vanhee en Geert Castryck, toonden aan dat de historiografie, en bijgevolg ook het onderwijs, zich lange tijd concentreerden op twee periodes: het terreurbewind van Leopold II (1885-

1908) en de bloedige periode na de onafhankelijkheid (1960-1961).⁵ Exemplarisch voor de discussie was de publicatie van de boeken *King Leopold's Ghost* (1998) van Adam Hochschild en *De moord op Lumumba* (1999) van Ludo De Witte.⁶ Hier kom ik later nog op terug. Idesbald Goddeeris en Sindani Kiangu stelden in 2011 vast dat de academische wereld zich intussen bekeerd heeft tot de 'New Imperial History'. Die bekijkt koloniale geschiedenis vanuit nieuwe invalshoeken en besteedt vooral meer aandacht aan de sociale en culturele aspecten dan aan de politieke gevolgen. De oude controverses over Leopold II en Lumumba en de bijhorende pro- en contra-discussies over kolonialisme heeft ze achter zich gelaten.⁷

Toch blijft de focus op deze traditionele onderwerpen en de (ver)oordelende stijl sterk aanwezig in het discours van de

Belgisch-Congolese jongeren. Het duurt immers enkele jaren vooraleer nieuwe historiografische ontwikkelingen geïncorporeerd zijn in de handboeken en zo impact uitoefenen op het onderwijs en het publieke geheugen.

 Gaetan: *Dat Boudewijn echt belachelijk veel Congolezen voor rubber heeft vermoord. Ik denk om en rond de vier of misschien zelfs tien miljoen. Was het Leopold? Ah ja, Leopold. Ik ken alle koningen niet. Een paar jaar geleden was er een documentaire op Canvas of één. Die had te maken met al die rubberplantages. Als ze hun quotum niet haalden, werd hun hand afgehakt of kregen ze andere lijfstraffen. En dat vanaf een bepaald moment Congo is overgenomen door de Belgische regering omdat er schandalen waren rond de koning.*

Opvallend is ook hun perceptie van de twee Congolese politici Patrice Lumumba (1925-1961) en Mobutu Sese Seko (1930-1997).⁸ Mobutu wordt afgeschilderd als de schurk/dader, Lumumba wordt opgehemeld als de held/slachtoffer van de Congolese geschiedenis. Deze rigide, dialectische categorieën duiden op een eenzijdig zwart-wit en veralgemenend denken, zonder nuancering.⁹ Die veroordelende stijl wordt gevoed door de in 2010 ingevoerde vakoverschrijdende eindterm (ook wel 'voet' genoemd) 'herinneringseducatie' voor het secundair onderwijs. Het doel van herinneringseducatie is lessen trekken uit historische en actuele voorbeelden van onverdraagzaamheid, racisme en xenofobie. Historici-didactici Kaat Wils en Karel Van Nieuwenhuysse be-
treuren dat door herinneringseducatie het moraliserend denken is binnengeslopen in het geschiedenisonderwijs. Professionele historici zijn namelijk geen rechters of moralisten.¹⁰

Een tweede vaststelling uit de getuigenissen van de jongeren is dat er op school niet

veel tijd wordt uitgetrokken voor koloniale geschiedenis. Wat staat er in de eindtermen en leerplannen over Congo? Welke inhoud bevatten de handboeken en welk beeld spreekt hieruit? De leerplannen analyseerde ik zelf, voor de handboekenanalyse baseerde ik mij op licentiaatsverhandelingen en twee artikels van Karel Van Nieuwenhuysse.¹¹

Een eerste analyse van de eindtermen en leerplannen leert ons dat het onderwerp kolonisatie van Congo – als het al aan bod komt – ter sprake komt in de lagere school en in de derde graad van het secundair onderwijs. De leerplannen secundair onderwijs zijn halfopen, wat wil zeggen dat er geen lijst van verplichte leerinhouden is. Hierdoor kan de leerkracht veel zelf bepalen en interpreteren en heeft hij/zij een grote invloed op de inhoud en op de wijze van onderricht. Verder in dit artikel kom ik terug op de grote rol van de lespraktijk. De eindtermen, leerplannen en handboeken voorzien weinig tijd voor de behandeling van het onderwerp. Het referentiekader is immers Europa; niet-Europese maar ook nationale (Belgische) of regionale (Vlaamse of Waalse) geschiedenis komen minder aan bod.

Vinden de jongeren deze geringe aandacht in het onderwijs een probleem? Het overgrote deel is wel degelijk van mening dat er meer tijd moet worden besteed aan het onderwerp. De jongeren die menen dat de geschiedenis van Congo te weinig aan bod komt in de lessen, zijn op te delen in twee groepen. Tachini vertegenwoordigt de eerste, kleinere groep:

 Tachini: *Later kwam ik pas tot het besef: 'Waarom heb ik enkel geschiedenis gehad over de Eerste of Tweede Wereldoorlog en dan een klein beetje over kolonies van Nederland en zo?' Maar ik denk dat er nog veel meer is, zo zou ik mij ook wel willen verdiepen in de geschiedenis*

van Australië. Hoe komt het bijvoorbeeld dat de Engelsen naar daar zijn gegaan? Ook de geschiedenis van bijvoorbeeld Zuid-Amerika: hoe komt het dat ze daar Spaans spreken of ook Portugees? Ik denk dat er veel meer is dan enkel Europese geschiedenis en dat vind ik wel jammer. En hoe zit het met Amerika en Canada? Waarom hebben we daar niks van gezien?

 Gaetan: *Op school dat is echt een topic die heel kort is aangehaald, wat ik eigenlijk, misschien een beetje overdreven, toch wat schandelijk vind. Omdat Congo zo lang een kolonie is geweest van België en we daar zelf nu nog toch een bepaalde relatie mee hebben, een beetje zoals een vader en een zoon, maar dat het daar niet helemaal goed gaat. Ik denk dat in de gemeenschap van zwarte Afrikanen – daar zijn de Congolezen toch het sterkst vertegenwoordigd – velen zich dat ook afvragen: 'Hoe kan dat nu dat ze daar bijna niets of niets over vertellen?' Na de onafhankelijkheid heeft België ook nog wel vrij nauwe banden gehad met Congo, denk ik.*

 Gaël: *Als we de geschiedenis van België leren, dan mag de geschiedenis van Congo toch wel een stuk erin. Want Congo heeft toch wel een grote invloed gehad op België, aangezien het de tuin van België was. Dan denk ik toch wel dat er een groot stuk over Congo mag gezegd worden.*

 Kenny: *Over het algemeen moet wel verteld worden wat er is gebeurd. Maar door die speciale relatie Congo-België moet je dat wel extra benadrukken, vind ik.*

Tachini is een van de jongeren die pleiten voor een ruimer aanbod van niet-Europese en wereldgeschiedenis in het curriculum. De meesten vinden echter dat er vooral voor Congo meer aandacht moet zijn, omwille van de historische én de actuele band tussen Congo en België. De jongeren halen een aantal interessante argumenten aan, zoals het feit dat niet alleen België zijn stempel heeft gedrukt op Congo, maar ook Congo

een grote impact heeft gehad op België.¹² Daarnaast zijn er de goede banden tussen Congo en België, de neokoloniale verhoudingen en de aanwezigheid van een grote groep Congolezen in België, die meer aandacht voor het onderwerp binnen de schoolmuren rechtvaardigen.

Hoewel de Congolese gemeenschap de derde grootste groep van migranten van niet-Europese origine vormt, na de Turkse en Marokkaanse gemeenschappen, is de postkoloniale gemeenschap in België minder groot dan in onze ex-koloniale buurlanden. Daarin schuilt ook een belangrijke verklaring voor hun gebrek aan invloed in het postkoloniale debat.¹³

Een derde aandachtspunt is de invloed van de leerkracht in dit verhaal. Niet alleen de inhoud, maar ook de manier waarop de leerkracht de leerstof aanbrengt, speelt een rol in de appreciatie van de jongeren. Zo kan die speciale aandacht besteden aan de Congolese afkomst van de leerlingen, wanneer hij/zij lesgeeft over de geschiedenis van Congo. De meningen hierover zijn verdeeld, niet iedereen verwachtte het of vond het essentieel.

 Gaël: *Ze had zelfs gevraagd om eten mee te nemen en zo. Dat was wel leuk voor de andere leerlingen natuurlijk. Ik vond dat zelf ook cool. Ik kan een keer de speciale zijn, zeker, ik val een keer op. Dus ja dat was wel tof. Dat waren echt typisch dingen rond cultuur. Maar het is niet zo leuk als je de enige Congolees bent, dan zit je daar vooraan. Ik ben blij dat ik hen iets kan bijleren, maar als er meer mensen waren, was het wel leuker geweest.*

 Sarah: *In het zesde jaar wel. Ze vroeg of wij foto's van thuis en zo hadden. Er was een klein debat ... Ik herinner mij dat nog. Omdat ze zei dat er veel armen zijn en zo. Ik zei dat dat wel waar was, maar dat je niet alles over één kam moest scheren. Mijn papa had nog foto's van vroeger, en ook een vriendin van mij, en die toonden de rijke kant eigenlijk.*

séminaire européen sur le

zaïre

et la situation en afrique

Olga: Eerst vroeg ze van welke afkomst ik was. En ze vroeg zelfs of dat dat mij stoorde. Ik heb gezegd: 'Totaal niet. Dat is normaal dat dat wordt behandeld, de kolonie van België.' En toen zei ze: 'Ja en als er iets is dat je niet ligt of je voelt je daar niet goed bij, dan moet je het maar zeggen. Dan zal ik wel stoppen als je dat wilt, of we veranderen van onderwerp.' Ze hield daar wel rekening mee, wat ik positief vond.

Issa: Ze hield wel rekening met mij, hé. Maar voor mij maakt dat niet uit. Want ik weet daar toch niet zoveel van. Maar ze zei wel van: 'Ik vind dat schandalig dat wij de rijkdom van Congo allemaal hebben meegenomen.' Dat bleef ze telkens herhalen. Op de duur dacht ik van: 'Ja, oké ik weet het nu wel.'

De meerderheid van de jongeren hecht echter wel belang aan de manier waarop de leerkracht de leerstof brengt.

Kenny: Met de geschiedenis van Congo zelf ben ik niet zo vaak bezig geweest. Maar dat is ook normaal omdat je daar in de lessen weinig mee bezig bent. Ik herinner mij dat er zo maar één of twee lessen over werden verteld, wat ik wel spijtig vind eigenlijk. Wat ik persoonlijk altijd over België heb gedacht - en dat is niet echt meteen een verwijt naar de inwoners of zo ... Als je het verschil ziet tussen Amerika en Engeland en hun kolonies en België, is het precies alsof België zo hypocriet is over wat ze hebben gedaan. Het wordt onder de mat gestoken. Je krijgt er maar één of twee lessen over, terwijl dat in Amerika, dat wordt echt van A tot Z uitgelegd. Bijvoorbeeld onlangs is Cameron nog naar India gegaan om zich te verontschuldigen voor de geschiedenis. In België is dat nooit gebeurd. Bijvoorbeeld bij vijftig jaar onafhankelijkheid van Congo, is de koning zelf niet eens ... Daarom dat je er

Affiche voor een Europees seminarie over Zaïre en de situatie in Afrika, 1979. Ontwerp: Willy Wolsztajn (Amsab-1SG, Gent)

niet echt zoveel van weet, je krijgt niet echt de mogelijkheid. Je kan wel zelf een keer gaan opzoeken of zo, en dat heb ik wel een paar keer gedaan. Maar dat het zo in uw schoot wordt geworpen, vind ik wel iets te weinig. Allez, ik vind dat je er toch voor moet uitkomen. Wat er is gebeurd in al die jaren. Bijvoorbeeld weinig mensen die weten dat Knokke gebouwd is met ... Dat is bloedgeld allemaal. Maar weinig mensen weten dat. Dat is wel spijtig. Andere landen komen daar wel voor uit. Ik zeg niet dat er zo een Black History Month moet zijn gelijk in Amerika. Maar toch iets meer lessen en iets meer eerlijkheid over wat er is gebeurd. Ik heb wel chance gehad dat ik net een leerkracht had die zeer goed les kon geven. Ja die gewoon geïnteresseerd was in de geschiedenis van Congo. Die heeft zijn lessen daar dan wel breder over uitgebreid. Wat ik wel goed vond aan de lessen, was dat hij niks heeft proberen verbloemen. Hij heeft alle feiten en gruwelijkheden getoond en besproken. Het was eerlijk en dat zou echt zo moeten zijn. Ik vind niet dat je uw geschiedenis moet ontlopen.

Kenny apprecieert de eerlijke en duidelijke houding van zijn leraar, omdat deze contrasteert met de volgens hem in België gangbare houding tegenover het koloniale verleden. Volgens hem moet een leerkracht, maar ook een politiker, de harde feiten openlijk tonen en ruimte laten om er discussie over te voeren. Zijn uitspraak kan in verband worden gebracht met het onderzoek van Giovanna Leone en Mauro Sarrica, twee sociaal psychologen verbonden aan de Sapienza universiteit te Rome. Zij onderzoeken de hedendaagse omgang van jongeren met misdaden begaan tijdens de Italiaanse invasie van Ethiopië in 1936. In hun onderzoek hanteren ze het concept *parrhesia* van de filosoof Michel Foucault.¹⁴ Foucault verstaat onder *parrhesia* 'openhartigheid in plaats van misleiding, waarheid in plaats van valsheid of stilte', een open en waarheidsgetrouw discours. Er is

moed nodig voor *parrhesia*, want er is een risico verbonden aan de waarheid zeggen: de groepsidentiteit kan in gevaar gebracht worden. Wie negatieve informatie hoort over de groep waartoe hij/zij behoort, kan zich mogelijk afkeren van de eigen groep, de zogenaamde *ingroup*. Ook wie kwalijke verhalen hoort over een andere groep, kan zich als reactie afkeren van de *outgroup*. Leone en Sarrica gingen het effect na van twee tegenovergestelde communicatiestijlen over de Italiaanse koloniale misdaden: duidelijk en gedetailleerd tegenover vaag en ontwijkend. Volgens hun onderzoek kan open, eerlijke communicatie de relaties tussen de nakomelingen van de daders en van de slachtoffers verbeteren.¹⁵

Terwijl Kenny de houding van zijn leraar apprecieert, stoort Sophie er zich juist aan.

 Sophie: Die praten allemaal zo alsof ze veel weten. Terwijl ze het niet echt weten, ze vertellen wat ze denken te weten. Als je daar bent geweest of daar hebt geleefd, zal je het helemaal anders vertellen. Dat is eigenlijk wel irritant, hoe ze vertellen dat de zwarte mensen vroeger slaven werden. Soms is dat echt vervelend, dan denkt ge van: 'Ik laat hen gewoon doen want oké, ze doen gewoon hun werk.' Ook al heb ik dat niet zelf meegemaakt, ik weet dat sowieso één van mijn voorouders dat zelf heeft meegemaakt. Dat is mijn soort, dat is mijn ras, zeg maar. Hoe ze dat vertellen, dat is zo, pff zonder liefde. Ik weet niet hoe ik dat moet uitleggen. Soms geeft dat zo'n gevoel van 'Auw'. Dat doet echt pijn. Soms is dat echt wel vervelend, maar het is niet zo dat ik uit de les ga stappen of tegen de leerkracht ga zeggen: 'Stop, stop, stop, ik kan er niet meer tegen.' Ik ga nooit tegen de leerkracht roepen of zeggen: 'Mevrouw, dat is onrespectvol.' Maar ik zit niet helemaal in de les, zeg maar, ik ben dan aan het denken: 'Huh, wat is ze nu weer aan het vertellen?'. Ik zit meer tegen mijzelf te praten, ja.

In bovenstaande getuigenis zitten heel wat boeiende aspecten. Sophie verwijt haar leraars dat ze nog nooit in Congo is geweest en daarom geen recht van spreken heeft. Ook Peter Seixas, hoogleraar aan de universiteit van Brits-Columbia zag dit argument opduiken in zijn onderzoek naar het historisch bewustzijn van jongeren. Twee van de zes jongeren die hij interviewde, beklemtoonden het belang van 'ergens geweest te zijn' om de hele 'waarheid' te kunnen kennen. Vele jongeren zijn enkel kritisch ten opzichte van secundaire bronnen, en niet tegenover primaire bronnen, zoals ooggetuigen.¹⁶ Deze houding zal verderop diepgaander besproken worden.

De filosoof Charles Taylor bespreekt in *The Politics of Recognition* de nood aan erkenning die minderheden hebben, aangezien erkenning een fundamentele vereiste is voor identiteitsvorming. Indien een minderheid miskend wordt of het gevoel heeft miskend te worden, heeft dit grote gevolgen voor het zelfbeeld en -respect en kan het leiden tot zelfhaat. Dipesh Chakrabarty is een vertegenwoordiger van de *subaltern studies*, die de geschiedenis 'from below', vanuit het perspectief van de ondergeschikten vertellen, en niet vanuit dat van de machthebbers. Hij werkte Taylors concept van erkenning verder uit en stelt dat niet-erkenning van misdaden uit het verleden zorgt voor ernstige 'historische wonden'.¹⁷ Begane misdaden veroorzaken diepe blessures die niet kunnen herstellen zonder erkenning van de slachtoffers. Sophie is een goed voorbeeld van iemand die gekwetst is door historische gebeurtenissen.

De oproep van Chakrabarty en Taylor tot een erkenning van en een open herinnering aan begane misdaden werd in België herhaald door de Rondetafels voor de Interculturaliteit. Deze werkgroep werd opgestart in 2010 op initiatief van Joëlle Milquet, toenmalig minister voor het Mi-

gratie- en Asielbeleid. De deelnemers waren enerzijds spelers uit het middenveld en vertegenwoordigers van verschillende gemeenschappen, anderzijds experts en professoren. Hun eindrapport breekt een lans voor de erkenning van en herinnering aan het koloniale verleden, daar het volgens hen een belangrijke voorwaarde is voor de identiteitsvorming:

'België moet zelf ook in het reine komen met zijn geschiedenis. Als er in België een grote Congolese gemeenschap leeft, dan heeft dat rechtstreeks te maken met de kolonisatie van dat land, eerst door koning Leopold II en later door de Belgische staat. Het discours waarmee die gepaard ging, de vormen van geweld die werden gebruikt, het zich toe-eigenen van de rijkdommen en het feit dat dit deel van de Belgische geschiedenis tegenwoordig nauwelijks nog bespreekbaar wordt gemaakt, voelt voor veel mensen uit de sub-Saharische migrantengemeenschappen pijnlijk aan.'

Het Verslagcomité beveelt aan dat de politieke autoriteiten het wel erg problematische karakter van dit verleden erkennen. Zo kunnen de jonge generaties, die voor het merendeel Belg zijn geworden, opgroeien in een land dat deze betwistbare geschiedenis erkent en zijn verantwoordelijkheid voor en spijtbetuigingen over dramatische gebeurtenissen uitdrukt.

Het Verslagcomité is zich bewust van het belang van de geschiedenis en het collectief geheugen voor de identiteit van elke mens. Dat is ook zo – en misschien zelfs in grotere mate – voor mensen uit een etnische, culture en/of religieuze minderheid. De geschiedenis van de migratie, van de landen van herkomst en van de gemeenschap waartoe iemand zich rekent, speelt een belangrijke rol in het zelfbewustzijn van vele mensen. Vaak is die geschiedenis een bron van trots. Soms ook is die trots gekwetst. Wie het gevoel heeft dat zijn geschiedenis niet erkend

wordt, tot een karikatuur wordt gemaakt of zelfs genegeerd, kan dat aanvoelen alsof hijzelf genegeerd wordt. Als het met name een bijzonder pijnlijk onderdeel van die geschiedenis betreft, kan dat een negatieve invloed hebben op de ontwikkeling van een positieve, zelfbewuste identiteit.¹⁸

Het grote belang van erkenning van iemands geschiedenis voor diens identiteit komt ook sterk naar voren in *De verborgen geschiedenis van mijn vader*, het recent gepubliceerde boek van Ronny Mosuse.¹⁹ Hij is half-Congolees en ging op zoek naar zijn wortels in Congo. Mosuse schreef tevens een opinieartikel over zijn boek in *De Standard*, waar hij afsloot met deze woorden:

'Daardoor kampen de meeste Belgen met een gebrekkig historisch besef. Dat is jammer, vooral voor mensen zoals ik, die gedeeltelijk of volledig afkomstig zijn uit Congo (en bij uitbreiding Afrika). Mocht de maatschappij waarin ik opgroeide beseft hebben dat ik eigenlijk geen vreemdeling was – ik ben hier geboren en getogen –, maar dat ik bij een minderheid behoorde die hier door toedoen van de Belgische overheid was aanbeland, dan hadden ze me misschien sneller als dusdanig aanvaard. Dan had ik me althans erkend gevoeld en dat zou hebben geholpen bij mijn identiteitsvorming. Met mijn identiteit is het goed gekomen, maar ik vrees dat veel jongeren met een migratieachtergrond ermee zullen blijven worstelen.'²⁰

Wanneer leerlingen het als pijnlijk ervaren om over de geschiedenis van Kongo-Vrijstaat te leren, willen ze dan liever dat het niet wordt onderwezen?

 Caroline: Nee, ik vind dat goed dat Belgen dat zien. Hoe het was, hoe Belgen naar daar gingen, hoe ze mensen echt zo pijn deden.

'Misschien heeft mijn ma mij daarin beïnvloed'
– De familie

Op de vraag waar ze hun informatie halen over de geschiedenis van Congo, antwoorden velen meteen 'via mijn ouders'. Dit in tegenstelling tot andere historische onderwerpen, waarbij niemand de familie als informatiebron noemt. Wiens initiatief is het om over Congolese geschiedenis te spreken? De jongeren, hongerig naar kennis, of de ouders, gretig om hun verhaal te kunnen vertellen?

Alex: *Nee, nee, dat is meestal als er hier bezoek is. Als die praten, als die discussiëren, dan ben ik hier meestal. Dan luister ik of dan begin ik zelf te spreken of zo.*

Gaël: *Dat was meer onder hen, ik kwam daar gewoon als kind bijzitten. Ik was één van de eersten die in België is geboren. Dat was de tijd dat iedereen samenwoonde. Dat was hier in de stad, hier twee straten verder. Iedereen woonde in een appartement en als kind luistert ge dan gewoon en dan vangt ge die dingen op.*

Wijkt de informatie die ze krijgen op school af van de informatie die ze krijgen van familie? Vier verschillen tussen de informatie van familie en die verkregen op school, komen bovendien.

Issa: *Zij vertellen meer recente verhalen. Wat ze hebben meegemaakt met oorlog.*

Een eerste verschilpunt is de behandelde tijdsperiode: in de klas wordt er enkel gesproken over de koloniale periode, bij hen thuis gaat het vaker over de recente Congolese geschiedenis.

Brad: *Ze [ouders] vertelden mij verhalen die zij ook hebben gehoord van mensen. Meer de geschiedenis van onze wijken, van de familie, van mijn grootouders en ouders, van mijn vader, van mijn moeder.*

Brad haalt een tweede verschilpunt aan: op school wordt gesproken over de geschiedenis van het hele land, terwijl zijn ouders meer vertellen over het lokale, regionale en familieverleden.

Olga: *Zij zijn nu ook niet meer into de geschiedenis, allez, ze zijn wel meer into geschiedenis, maar ze hebben niet zo echt dé geschiedenis tegen mij verteld. Ze hebben het allemaal ook in grote lijnen gezegd. Op school is dat wel meer in detail.*

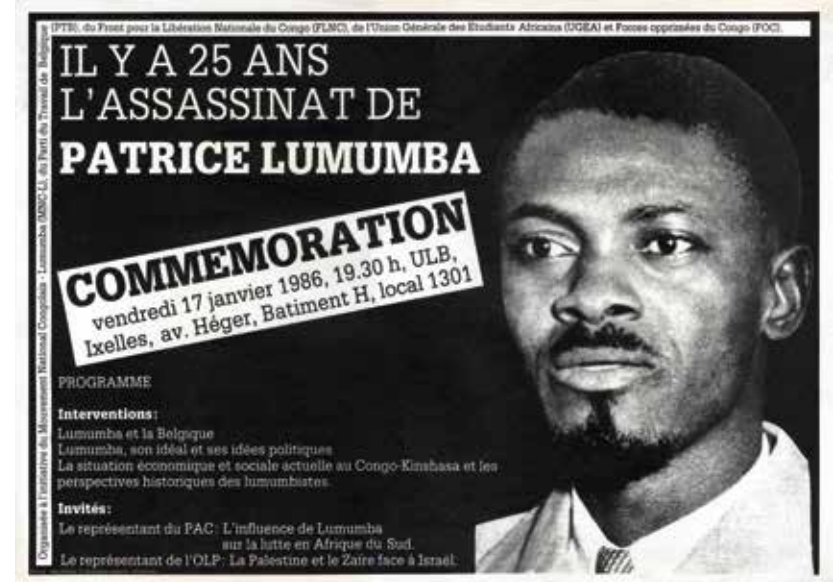
Een derde verschil is de graad van diepgang. De ouders van Olga geven slechts de grote lijnen in vergelijking met het gedetailleerde verhaal op school. Andere jongeren verklaren net het omgekeerde: de leerkracht blijft oppervlakkig en algemeen over Congo in vergelijking met het uitgebreid relaas van hun verwanten. De meerderheid vindt hun leerkracht minder diepgaand dan hun familie.

Sarah: *Hij [papa] vertelt dan meer met zijn eigen mening zeg maar, als het over slavernij gaat.*

Olga: *Hier [thuis] is er ook meer hun mening in vervat.*

Een laatste verschil dat de jongeren opmerken, is dat de informatie die hun familieleden geven, persoonlijker en subjectiever is dan de schoolse informatie. Ze maken een onderscheid tussen 'verhalen' afkomstig uit de familiale sfeer en 'informatie' gekregen via school. Bijna alle jongeren gebruiken het woord 'verhalen' als ze spreken over hun ouders, daar waar ze met betrekking tot hun school spreken over feiten, data en koningen. Kim Bakkers bemerkte in haar

Affiche uitgegeven in 1986 door Mouvement National Congolais-Lumumba (MNC-L), Parti du Travail de Belgique (PTB), Front pour la Libération Nationale du Congo (FLNC), Union Générale des Etudiants Africains (UGEA) et Forces opprimées du Congo (FOC) voor de herdenking van de moord op Patrice Lumumba in 1961. (Amsab-15G, Gent)

scriptie dat jongeren een voorliefde hebben voor informatie in een narratieve vorm. Vanuit mijn onderzoek valt dit evenwel niet te beamen.²¹ De jongeren met wie ik sprak, stellen zich veeleer neutraal op. Ze benoemen de verschillen, maar geven niet spontaan een voorkeur aan.

'Het wordt totaal niet aan de grote klok gehangen'
– De publieke ruimte

Zoeken de jongeren actief naar kennis over de Congolese geschiedenis via de publieke ruimte? Zijn ze lid van Afrikaanse sociaal-culturele organisaties? Namen ze deel aan herdenkingen van vijftig jaar onafhankelijk Congo in 2010? Bezochten ze het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika (KMMA) in Tervuren? Volgen ze de media en actualiteit over Congo?

Geen enkele jongere is actief in een sociaal-culturele organisatie of komt via dit kanaal in contact met de geschiedenis van

Congo. Hun ouders zijn vaak wel lid, maar zichzelf tonen weinig interesse om zich aan te sluiten bij dergelijke organisaties.

Op de vraag of ze zich de vieringen van vijftig jaar onafhankelijkheid in 2010 herinneren, komt meestal een lauw antwoord. Voor veel jongeren was het geen belangrijke gebeurtenis. De meesten vierden feest in familie- en vriendenkring of namen deel aan activiteiten van Afrikaanse organisaties waar hun ouders actief in zijn.

Sacha: *Ik denk niet dat de Congolezen echt trots waren dat we dat vierden, vijftig jaar onafhankelijkheid. Omdat het land zelf nog altijd in ontwikkeling is. Die vijftig jaar onafhankelijkheid, dat is een beetje wat het kleurt, wat er positief aan is, maar de hoofzaak blijft natuurlijk dat het land zelf in ontwikkeling is.*

Enkele jongeren plaatsen dus grote vraagtekens bij de viering: ze zijn van mening dat er niets te vieren viel, door de instabiele economische en politieke situatie sinds de onafhankelijkheid.

Wat vinden de jongeren van de manier waarop de Congolese geschiedenis en actualiteit aan bod komen in Belgische media zoals documentaires, televisieprogramma's, fictiefilms, kranten, internet en literatuur?

De meeste jongeren houden de ontwikkelingen in Congo niet met regelmaat bij. Ze volgen enkel bij een belangrijke gebeurtenis, zoals de presidentsverkiezingen in 2011. De meeste ouders volgen de gebeurtenissen in Congo wel veelvuldig en houden hun kinderen op de hoogte van het belangrijkste nieuws. De beelden uit Congo op Belgische nieuwsuitzendingen vinden Olga en Gaël echter tegenstrijdig met de informatie die ze krijgen van hun familie.

 Olga: *Want sowieso, het schijnt dat Congo ook een mooi land is. Ik wil daar wel naartoe gaan om het te zien met mijn eigen ogen. Als ik het zie op tv, zijn het niet altijd de mooie kantjes. Mijn pa zegt: 'Ge hebt kanten van Congo die ge nog niet hebt gezien. En als ge die hebt gezien, dan kunt ge inderdaad zeggen: "Oh, dat is echt een mooi land Congo."' En daarom wil ik het wel zien.*

 Gaël: *Dat is een totaal andere sfeer ook. Als ik luister naar mijn ouders en mijn ooms en mijn tantes: 'Ja, Congo is de max, Congo is dit, Congo is dat.' En dan kijkt ge naar het nieuws en dan ziet ge kindjes met dikke buiken die verhonteren en dan denkt ge van: 'Huh, wat zeggen die allemaal?' En dan zeggen ze: 'Ja, ge moet niet alleen naar het nieuws kijken, Congo is echt een goed land.' En dan denkt ge: 'Misschien zou ik toch eens beter gaan kijken.'*

Liefst willen deze jongeren Congo zelf ontdekken en op basis daarvan hun opinie vormen en 'de échte waarheid' kennen. Voor hen kunnen er geen meerdere versies van het verleden bestaan. Sommige jongeren hebben hun 'waarheid' al gekozen en beschouwen andere versies van de werkelijkheid als leugens:

 Brad: *Maar ik vertrouw niet veel tv. Soms is dat echt een leugenaar. Die zegt soms dingen, echt bullshit, echt leugens.*

Andere jongeren zijn eerder onzeker. Een andere mogelijke reactie is een wantrouwige en kritische houding tegenover alle informatie. Deze hyperkritische houding merkte Peter Seixas ook op in zijn onderzoek.²²

Alhoewel het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika een belangrijke speler is om mensen in aanraking te brengen met het koloniale verleden, is het niet zeer gekend bij de ondervraagde jongeren.²³ Velen hebben er nog nooit van gehoord. Enkelen kennen het wel, maar hebben het niet bezocht. Bij diegenen die het wel bezochten, is de perceptie redelijk positief.

 Sophie: *De manier waarop ze speelgoed maakten, met ijzer, auto's en zo. Dat wist ik al, want mijn grote broer deed dat ook toen hij in Congo was. Dat was wel interessant. Maar alles wat daar was heeft hij [Leopold II] sowieso gestolen. Ik was daartegen, maar het was wel interessant om te zien hoe ze dat allemaal maakten. Daar was ook zo'n spelletje, typisch voor Congo in de tijd. Maar ja Congo is nu ook zelf geëvolueerd.*

Sophie heeft dus bedenkingen bij de collectie, omdat die voor het grootste deel bijeen geroofd is in de koloniale periode. Ze plaatst ook een kritische noot bij de verouderde inhoud van de collectie: het geeft enkel een beeld van Congo bij de aanvang van de kolonisatie.²⁴ Het KMMA is voor de jongeren dus geen prominente bron van informatie.

Sommige jongeren bezochten het museum met hun ouders, anderen in een schoolse context. Dit stemt overeen met Bakkers' vaststelling dat jongeren zelden op hun eenzame historische uitstappen plannen: meestal vinden deze plaats onder stimulans van de

school of het gezin.²⁵ Deze passieve, receptieve omgang met het verleden sluit aan bij hun houding op school en in de familiale sfeer. Initiatieven in de publieke ruimte zijn immers 'op vraag': je moet zelf de stap ernaartoe zetten. Dit in tegenstelling tot de school, waar je 'gedwongen' informatie krijgt, en tot de thuissituatie, waar het initiatief wordt overgelaten aan de ouders om over het verleden te vertellen. Passiviteit is evenwel geen synoniem voor desinteresse. Jongeren tonen wel degelijk interesse in geschiedenis, maar niet in de mate dat ze actief zoeken naar informatie. Dat is voor hen een brug te ver.

Waar komt deze passiviteit vandaan? Wordt deze veroorzaakt door hun jeugdige leeftijd? Eerder onderzoek, zoals de scriptie van Dorine Vijfwinkel naar opvattingen van Rotterdamse jongeren over geschiedenis en geschiedenisonderwijs, wijst in die richting. Vijfwinkel vroeg aan jongeren om bronnen te rangschikken naar persoonlijke interesse. Ze stelde een correlatie vast tussen enerzijds de populariteit en anderzijds de inspanning nodig om de bron te raadplegen. Zo werden verhalen van oudere mensen, documentaires, speelfilms en verhalen waar je het verleden kan 'bekijken', het interessantst gevonden. Deze bronnen zijn 'consumptieve' bronnen, waarbij weinig inspanning en inbreng gevraagd worden. Bronnen die meer inzet vragen, zoals websites en (school)boeken, zijn beduidend minder populair.²⁶ Er wordt echter al te vaak beweerd dat 'de jeugd van tegenwoordig' liever lui dan moe is. Volgens mij kenmerkt een passievere houding ook de oudere generaties. Actieve cultuurbeleving vraagt immers veel meer inspanning dan passieve cultuurconsumptie.

Naast een consumptieve houding is er een tweede verklaring voor de passiviteit van de jongeren in het domein van de pu-

blieke ruimte. Onderzoek, zoals de participatiesurvey uitgevoerd in opdracht van de Vlaamse overheid, heeft uitgewezen dat cultuurinitiatieven in de publieke ruimte niet even toegankelijk zijn voor alle groepen.²⁷ Jongeren tussen 18 en 26 jaar, de leeftijd waarop de stimulans van het verplicht onderwijs wegvalt, bezoeken bijvoorbeeld zelden musea. Ook de impuls van ouders valt weg, omdat jongeren het huis verlaten en een eigen gezin stichten.

Enkele barrières voor jongvolwassen bezoekers zijn aanwijsbaar: een gebrek aan geld en een gebrek aan aandacht voor hun noden en wensen. Jongeren zijn bijvoorbeeld opgegroeid met multimedia en verwachten deze interactieve toepassingen terug te vinden in musea, wat vaak (nog) niet het geval is. Een derde barrière zijn stereotypen over en vroegere ervaringen met musea. Musea hebben vaak te kampen met een saai imago doordat adolescenten een museumbezoek snel associëren met verplichte, duffe schooluitstappen. Echter, niet alle jongeren denken hier zo over.

 Gaetan: *Ik vind dat altijd tof om daar [het KMMA] naartoe te gaan. Hoe vaak al? Tien tot twintig keer? Hoe vaak ik het ook al heb gezien, ik blijf het daar tof vinden. De lange boot staat er niet meer. De laatste keer dat ik het heb gezien, was hij er toch niet meer, denk ik [de boot is intussen terug, nvdr] Dat is chic om al die dieren te zien. Het decor dat ze daarrond hebben gemaakt. Misschien omdat het ook wat nostalgische gevoelens opwekt, naar vroeger toen onze ouders ons daar naartoe namen ...*

Kenny voert nog een derde verklaring aan voor de passiviteit in het zogenaamde 'publieke' debat over Congo.

 Kenny: *Ge ziet ook wel dat er gewoon niet veel wordt over gebabbeld en er niet veel rond te doen is. En dat is spijtig (...) Als er een debat over is, dan moet je*

echt in het milieu zitten om dat te weten. Want het wordt totaal niet aan de grote klok gehangen.

Kenny wijt zijn gebrek aan deelname aan de aard van het debat: het is gesloten en wordt in de marge gevoerd. Zijn bemerking stemt overeen met mijn analyse van ontsluitingsinitiatieven voor een ruim publiek: musea, tentoonstellingen, monumenten, boeken, films, ... Uit een vergelijking met de buurlanden wordt des te meer duidelijk dat het postkoloniale debat in België niet in alle openheid gevoerd wordt. Een voorbeeld hiervan is het gebrek aan vulgarisatie van het historisch onderzoek in België. De grote massa hoorde pas voor het eerst over de horror van Kongo-Vrijstaat door het – eerder vernoemde – werk van een niet-Belg, Adam Hochschild.²⁸ Deze Amerikaan baseerde zich op onderzoek van Belgische historici, wiens werk echter een zeer beperkt publiek bereikte.²⁹ De geschiedenisdiscipline ondermijnt haar eigen relevantie wanneer ze zichzelf opsluit in een ivoren toren en bevindingen niet communiceert naar het brede publiek.

Omgang met het verleden

Doorheen hun verhaal over de drie informatiekanalen geven de jongeren heel wat indicaties over hun omgang met het verleden van Congo. Een eerste veel voorkomende houding tegenover het verleden is er één van passiviteit: de meeste jongeren verzamelen niet zelf actief historische kennis. Noch op school, noch in de familiale sfeer, noch in de publieke ruimte munten de jongeren uit in initiatief. Enkel een minderheid poogt actief zijn of haar historische kennis te verbreden, door een spreekbeurt te geven, informatie te vragen aan de ouders of een boek te lezen. De meerderheid laat de eerste stap over aan de ouders of de leer-

kracht. Dit betekent echter niet dat ze geen interesse tonen voor geschiedenis.

De jongeren merken op dat ze via de verschillende informatiebronnen tegenstrijdige voorstellingen van het verleden te horen krijgen. Ze zijn in de war door deze verscheidenheid aan informatie en dat zet hen aan tot een zoektocht naar de ‘ware versie’ van de feiten. Deze zoekende houding is een tweede mogelijke omgang met het verleden. In dit geval nemen ze wel een actieve houding aan. Deze jongeren vonden (nog) geen oplossing voor de impasse en blijven achter met onzekerheid.

Andere jongeren twijfelen niet, integendeel: ze hebben zich een duidelijke mening gevormd. Deze (ver)oordelende en besliste houding is een derde courante attitude tegenover het verleden. Ook felle oordelen over historische personen zoals Leopold II, Lumumba en Mobutu zijn voorbeelden van deze houding.

Een laatste vaststelling is dat enkele jongeren zich persoonlijk geraakt en gekwetst voelen door de gebeurtenissen uit het Congolese verleden. Ze zien het als hùn verleden omdat ze zich verbonden voelen met hun voorouders. Hun reacties op deze pijnlijke confrontatie met het verleden lopen sterk uiteen, van zich afschermen van het vertelde en de verteller, tot zich kwaad maken. Deze jongeren hechten veel belang aan de manier waarop dit pijnlijke verleden behandeld en besproken wordt. Ze willen dat dit met respect en eerlijkheid gebeurt.

Ondanks het feit dat de persoonlijkheid van een jongere zijn of haar omgang met geschiedenis uiteraard sterk kleurt, kunnen dus vier soorten omgang met het verleden onderscheiden worden: een passieve, een zoekende/onzekere, een (ver)oordelende en een gekwetste houding.

'Dankbaarheid van het Kongolese Volk', het ruitersstandbeeld van Leopold II in Oostende. 'De Stoete Ostendenoare', een groep beeldenstormers, zaagde in 2004 de hand af van een zwarte slaaf die werd afgebeeld aan de voet van de vorst. In ruil voor de teruggave van het afgezaagde pronkstukje, eisten ze dat het bijschrift vervangen werd door een iconische foto van slavenarbeiders met afgehakte handen en een verklarend bordje dat de negatieve zijde van Leopolds koloniale onderneming zou belichten. De stad Oostende weigerde. De afgehakte hand, met het aangebrachte opschrift 'sikitiko' (Swahili voor 'spijt') werd later aan de Congolese gemeenschap in Matonge geschonken. (Gia ABRASSART & Joachim Ben YAKOUB, Tijd voor de dekolonisatie van België. In: *Rekto Verso*, juli 2014). © Tim Dirven

Besluit

Welke tips kunnen we uit het bovenstaande meegeven aan leerkrachten en beleidsmakers, zonder daarom de inspanningen die al worden geleverd te minimaliseren?

Aangezien de jongeren veel belang hechten aan de manier waarop leerkrachten omgaan met een persoonlijk verleden, is het raadzaam toekomstige geschiedenislerkrachten hierop voor te bereiden in de lerarenopleiding. Dit kan door meer aandacht te besteden aan omgang met diversiteit in de klas, door bijvoorbeeld het opleidingsonderdeel diversiteitsstage – dat nu al een

keuzevak is aan de KU Leuven – verplicht te maken voor alle aspirant-leerkrachten. Door als leerkracht aandacht te besteden aan persoonlijke geschiedenisverhalen van de verschillende leerlingen, zoals professor Wils aanraadt, kan wereldgeschiedenis onderdeel worden van het curriculum zonder dat het een 'ver-van-mijn-bed'-les wordt.³⁰ Een tweede advies is voor de onderwijsbeleidsmakers. Als de eindtermen en de leerplannen inclusiever worden opgesteld, bevatten ze meer aanknopings- en herkenningpunten voor jongeren van niet-Belgische afkomst. Door meer aandacht te besteden aan wereld- en migratiegeschiedenis,

worden deze jongeren meer betrokken in het lesgebeuren. Daarnaast zouden de beleidsmakers de jongeren, dé doelgroep van het onderwijs, meer moeten betrekken bij het opmaken van leerplannen en eindtermen. Het huidige debat over de eindtermen ('Van leRensbelang') biedt daartoe een mooie kans.³¹

Uitgerekend voor het KMMA, dat in volle renovatie is, ligt een belangrijke uitdaging om zich laagdrempelig en open te profileren naar jongeren en zo een bredere cultuurparticipatie te bekomen van deze groep.³² Hopelijk zal de nieuwe permanente tentoonstelling ook openlijk aandacht besteden aan de donkere ontstaansgeschiedenis.

Graag sluit ik af met een minder concrete tip, maar daarom niet minder fundamenteel. Ik pleit voor het hernemen van het postkoloniale debat in alle openheid en met alle betrokken partijen. Het KMMA kan een verbindende rol spelen in het samenbrengen van alle actoren in het publieke debat. De stemmen van postkoloniale migranten werden tot hiertoe nauwelijks gehoord en daar moet verandering in komen. *For the benefit of all.*³³

- 1 Idesbald GODDEERIS, Congo in onze navel: de omgang met het koloniale verleden in België en zijn buurlanden. In: *Ons Erfdeel*, 54(2011), pp. 40-49.
- 2 Silke CUYPERS, *Belgisch-Congolese jongeren aan het woord. Omgang met het verleden en identiteitsvorming*, onuitgegeven masterproef, KU Leuven, 2013. Het onderdeel identiteitsvorming komt niet aan bod in dit artikel.
- 3 Kim BAKKERS, *Geschiedenis makers. Een kwalitatief onderzoek naar de omgang van jongeren met het verleden*, onuitgegeven masterproef, KU Leuven, 2007, p. 25.
- 4 Antoon DE BAETS, *Beeldvorming over niet-westerse culturen*, Onuitgegeven doctoraat, RUG, 1988, pp. 470-472.
- 5 Hein VANHEE & Geert CASTRYCK, Belgische historiografie en verbeelding over het koloniale verleden. In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis - Revue belge d'histoire contemporaine*,

- 32(2002), p. 308; 'U bent mij vergeten, I presume?' *MO** (<http://www.mo.be/opinie/u-bent-mij-vergeten-i-presume/>); Erasmus school of history, culture and communication: news (http://www.eshcc.eur.nl/news/?id_channel=16742&id_msg=160390).
- 6 Adam HOCHSCHILD, *King Leopold's ghost: a story of greed, terror, and heroism in colonial Africa*, Londen: Mariner Books, 1998; Ludo DE WITTE, *De moord op Lumumba*, Leuven: Van Halewyck, 1999.
- 7 Idesbald GODDEERIS & Sindani KIANGU, Congomania in academia: recent historical research on the Belgian colonial past. In: *BMGN-LCHR* (Low Countries Historical Review), 126(2011)4, pp. 54-74.
- 8 Patrice Lumumba was de eerste premier van onafhankelijk Congo. Hij werd vermoord in 1961. Mobutu Sese Seko was de president van Congo/Zaire van 1965 tot 1997.
- 9 Er is veel literatuur rond de concepten dader/perpetrator >< slachtoffer/victim en de rol van andere actoren en hun verhouding tot de slachtoffers-daders: namelijk accomplices/bystanders, rescuers/upstanders. Deze concepten worden vooral gebruikt in de context van de Holocaust, zie onder meer de klassieker van Raul HILBER, *Perpetrators-Victims-Bystanders. The Jewish Catastrophe, 1933-1945*, HarperCollins, 1992; Chris VAN DER HEIJDEN, *Grijs verleden: Nederland en de Tweede Wereldoorlog*, Contact, 2001. Dit boek gaat in tegen het zwartwitbeeld over de collaboratie en het verzet in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog.
- 10 Karel VAN NIEUWEHUYSE & Kaat WILS, De zin en onzin van herinneringseducatie. In: Pieter D'HOINE & Bart PATTYN (red.), *Tijd, evolutie en duurzaamheid. Lessen voor de eenentwintigste eeuw*, Universitaire pers Leuven, 2013, pp. 45-61.
- 11 Bernadette BOONANTS, *Het beeld van Belgisch Kongo in de geschiedenisboeken van het middelbaar onderwijs in België, 1904 tot heden*, onuitgegeven licentiaatsthesis, KU Leuven, 1982; Sara FOBELETS, *Kongo in de geschiedenisleerboeken, 1960-heden: dé waarheid? Beeldvorming over de (de)kolonisatie van Kongo in Vlaamse wereldoriëntatie- en geschiedenisleerboeken lager en secundair onderwijs in de periode 1960-heden*, onuitgegeven masterproef, UGent, 2008; Ludwig WILLAERT, *Beeldvorming over de dekolonisatie van Belgisch-Kongo in Vlaams geschiedenisonderwijs*, onuitgegeven licentiaatsthesis, RUG, 2000; Els CUISINIER, *Afrikaanse deling (1880-1914) in de Vlaamse geschiedenisleerboeken (1919-1994)*, onuitgegeven masterproef, KU Leuven, 1996; Antoon DE BAETS, *De figuranten van de geschiedenis: hoe het verleden van andere culturen wordt verbeeld en in herinnering gebracht*, Berchem, 1994; Karel VAN NIEUWENHUYSE, From triumphalism to amnesia. Belgian-Congolese (post)colonial history in Belgian secondary history education curricula and textbooks (1945-1989). In: *Yearbook*

of the International Society for History Didactics, XXXV(2014), pp. 79-100

- 12 Voor meer informatie over de invloed van de kolonies op de Belgische cultuur: Vincent VIANE, David VAN REYBROUCK, Bambi CEUPPENS (red.), *Congo in België. Koloniale cultuur in de metropool*, Leuven, 2009.
- 13 Een andere reden voor dit licht wegen is fragmentatie: enerzijds door een gebrek aan structurele organisatie van de gemeenschap, anderzijds een versnippering tussen de regio's door de taalbarrière. Zie: *Beeldbrekers dekolonisatie met Bambi Ceuppens en Karel Arnaut*, <http://www.kifkif.be/kif-kif-tv/beeldbrekers-dekolonisatie-met-bambi-ceuppens-en-karel-arnaut>.
- 14 Michel FOUCAULT & Joseph PEARSON, *Discourse and Truth: the Problematization of Parrhesia. Six lectures given by Michel Foucault at the University of California, Berkeley*, Los Angeles: Zone Books, 2001.
- 15 Giovanni LEONE & Mauro SARRICA, Making room for negative emotions about the national past: An explorative study of effects of parrhesia on Italian colonial crimes. In: *International Journal of Intercultural Relations*, 43(2014), pp. 126-138; Giovanni LEONE & Mauro SARRICA, When ownership hurts: remembering the in-group wrongdoings after a long-lasting collective amnesia. In: *Human Affairs*, 22(2012), pp. 603-612.
- 16 Peter SEIXAS, Historical Understanding among Adolescents in a Multicultural Setting. In: *Curriculum inquiry*, 23(2003)3, pp. 301-327.
- 17 Charles TAYLOR, The politics of Recognition. In: Amy GUTMANN (red.), *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, Princeton: Princeton University Press, 1994, pp. 25-74.
- 18 Dipesh CHAKRABARTY, The public life of history: an argument out of India. In: *Postcolonial Studies*, 11(2008), pp. 169-190; Dipesh CHAKRABARTY, History and the politics of recognition. In: Keith JENSKINS, Sue MORGAN, Alun MUNSLOW (red.), *Manifestos for History*, Londen: Routledge, 2007, pp. 77-88.
- 19 *Interculturaliteit: Rondetafels van de interculturaliteit - Eindrapport*, Waver: Mardaga, 2010.
- 20 Ronny MOSUSE, *De verborgen geschiedenis van mijn vader*, Van Halewyck, 2013.
- 21 Ronny MOSUSE, Er ontbreekt een hoofdstuk in onze geschiedenisboeken. In: *De Standaard*, 26/01/2016, geraadpleegd op http://www.standaard.be/cnt/dmf20160125_02089571
- 22 Kim BAKKERS, *Geschiedenis makers [...]*, p. 45.
- 23 Peter SEIXAS, Historical Understanding. In: *Curriculum inquiry*, 23(2003)3, pp. 301-327.
- 24 Het KMMA is naast een federale wetenschappelijke instelling (actief op het vlak van menswetenschappen, aardwetenschappen en biologie) de belangrijkste instelling over koloniale geschiedenis voor het brede publiek.
- 25 Het KMMA werd lange tijd door velen aanzien als één van de laatste grote koloniale etnografische musea en vooral door Afrikanen beschouwd als hét symbool bij uitsteking van de Belgische kolonisatie. Dit is te verklaren door zijn ontstaansgeschiedenis: het kwam er in opdracht van koning Leopold II in 1897 en heette vanaf dan het Koninklijk Museum voor Belgisch-Congo tot aan de naamsverandering in 1960. Zie Maarten COUTTENIER, *Congo tentoongesteld: een geschiedenis van de Belgische antropologie en het Museum van Tervuren (1882 - 1925)*, Leuven, 2005; Maarten COUTTENIER, *Als muren spreken. Het museum van Tervuren 1910-2010*, Tervuren, 2010; Jean Muteba RAHIER, The ghost of Leopold II: The Belgian Royal Museum of Central Africa and its Dusty Colonialist Exhibition. In: *Research in African Literatures*, 34(2003), pp. 58-84; Herman ASSELBERGHS & Dieter LESAGE (red.), *Het museum van de natie: van kolonialisme tot globalisering*, Brussel, 1999.
- 26 Kim BAKKERS, *Geschiedenis makers [...]*, pp. 37-39.
- 27 Dorine VIJFWINKEL, *De jeugd van tegenwoordig...? Opvattingen van Rotterdamse jongeren over geschiedenis en geschiedenisonderwijs*, Rotterdam, 2005, pp. 73-74.
- 28 De participatiesurvey is een grootschalig, wetenschappelijk gefundeerd onderzoek naar kunsten- en cultuurparticipatie, deelname aan het verenigingsleven en sportgedrag dat in 2009 werd uitgevoerd door het Steunpunt Cultuur, Jeugd en Sport. De resultaten van deze survey werden geanalyseerd door de sociologen John Lievens en Hans Waeghe van de ugent en gebundeld in twee boeken. John LIEVENS & Hans WAEGHE, *Participatie in Vlaanderen. Basisgegevens en kerncijfers van de Participatiesurvey 2009*, Leuven: Acco, 2011; John LIEVENS & Hans WAEGHE, *Participatie in Vlaanderen. Eerste analyses van de Participatiesurvey 2009*, Leuven: Acco, 2011. https://cjsm.be/sites/cjsm/files/pb_studiedag_participatiesurvey20110209.pdf; http://www.participatiesurvey.be/docs/2_jongeren.pdf; <http://www.participatiesurvey.be/docs/6.Rol%20van%20school%20en%20thuismilieu.pdf>
- 29 Adam HOCHSCHILD, *King Leopold's ghost [...]*
- 30 Daniel VANGROENWEGHE, *Rood rubber: Leopold II en zijn Kongo*, Brussel: Elsevier, 1985; Jules MARCHAL, *E.D. Morel contre Léopold II: L'histoire du Congo, 1900-1910*, Parijs: L'Harmattan, 1996.
- 31 Kaat WILS, The evaporated canon and the overvalued source: history education in Belgium. In: Linda SYMCOX & en Arie WILSCHUT, *National History Standards: The problem of the Canon and the future of history teaching*, Tuscaloosa: IAP, 2009, pp. 28-29.
- 32 Zie: <http://www.onsonderwijs.be>
- 33 Emma SHRAPNEL, *Engaging Young Adults in Museums: An Audience Research Study*, Sydney, 2012; Lynda KELLY, *Young People and Museums, The Australian Museum Audience Research Department*, Sydney, 2009.